

Slovinci i mirovni pokreti u drugoj polovici 19. stoljeća*

U radu je autor na temelju istraživanja provedena na izvornoj građi pokazao kako su Slovenci u razdoblju između austrijskog poraza od pruske vojske 1866. godine i početka Prvoga svjetskog rata gledali na probleme rata i mira te kakve su odjeke među Slovencima imali pojmovi pacifizam, mirovni pokret i antimilitarizam.

Tema istraživanja i izvori

U raspravi želim pokazati kako su u razdoblju između 1866. i početka Prvoga svjetskog rata Slovenci gledali na probleme rata i mira te kakve su odjeke među Slovencima imali pacifizam, mirovni pokret i antimilitarizam. Vremensko određenje temelji se na činjenici da spomenuti događaji imaju značenje prijelomnih zbivanja za razumijevanje navedene problematike. Pruska pobjeda u ratu s Austrijom 1866. prouzročila je, naime, temeljitu obnovu austro-ugarskih vojnih snaga. Godine 1868. bio je donesen novi vojni zakon (*Wehrgesetz*), koji je bio važan prije svega zbog uvođenja opće (muške) vojne obaveze. Donošenje novog vojnog zakona potaknulo je rasprave o vojnoj problematici koja je s vremenom postajala sve više predmetom interesa javnosti. Rasprave o vojnoj problematici utihnule su neposredno nakon izbijanja Prvoga svjetskog rata, da bi se potom iznova obnovile, ovoga puta potaknute ratnim okolnostima.

Izvori koje sam rabio takoreći klasični su za istraživanje. Pregledao sam niz dnevnika i časopisa i ostalu periodiku. Osim toga, zavirio sam i u neke osobne korespondencije. U istraživanju sam se koristio i književnim djelima koja na poseban način osvjetljavaju pitanje slovenskog odnosa prema pitanju rata i mira. U istraživanju sam se oslanjao na spoznaje do kojih sam došao tijekom svojih ranijih istraživanja vojne problematike, kao i rezultate domaće i strane literature.¹ Međutim, zasada se zbog neistraženosti problematike u ovom radu mogu ponuditi

* Članak je sa slovenskoga preveo dr.sc. Mario Strecha.

¹ Austrijski mirovni pokreti još nisu monografski obrađeni. Obavijesti o njihovim počecima, odnosno o njihovu razvoju u razdoblju do Prvoga svjetskog rata mogu se naći u radovima: *Fuchs* 1987, 13-51; *Rauchensteiner* 1990, 413-431; *Laurence* 1978, 21-41. Europski pregled: *Cooper* 1991.

samo privremeni, necjeloviti odgovori na mnoga od ključnih pitanja. U svakom slučaju, želim naglasiti da ovaj rad ima značenje otvaranja rasprave o pitanju koje je do sada bilo na marginama interesa slovenske ali i austrijske historiografije.

Počeci modernoga mirovnog pokreta u Austriji

Nakon iznenađujuće pobjede pruske vojske u ratu nad Austrijom 1866. uvode nje opće vojne obaveze i povećanje kontinentalnih vojnih snaga, koje je potom uslijedilo, počelo je zabrinjavati brojne Europljane. Pojavio se moderni europski mirovni pokret, obilježen idejom o potrebi ograničavanja veličine vojnih snaga i sprječavanja ratova pomoću međunarodnih foruma odnosno institucija. Nastojanje da se postigne trajan mir postojalo je dakako i prije, no ono se razlikovalo od onoga što se s pravom može nazvati modernim mirovnim pokretom. U razdoblju prije 1866. prevladavale su naime antiratne ideje, koje su s jedne strane svoje ishodište imale u religioznom, a s druge u filozofskom učenju o ratu kao zlu koji valja spriječiti. Zanimljivo je da se i među Slovencima već prije 1866. pojavio zagovornik ideje o svjetskom miru, a koji je bio inspiriran tradicijom religijski utemeljenog pacifizma. Bio je to Andrej Bernard Smolnikar (1795-1869?), ideolog, utopist i vjerski reformator, koji se nakon odlaska u Sjedinjene Američke Države već sredinom 19. stoljeća zalagao za svjetski mir i uspostavu univerzalne republike (*Stanonik* 1995, 183-190).

U razdoblju kad se počeo oblikovati moderni mirovni pokret, zahtjevi pojedina i skupina za uspostavom trajnog mira počeli su gubiti vjersko-religiozno, odnosno filozofski utemeljeno opravdanje. Protivljenje ratu počelo se sve više temeljiti na interpretaciji rata kao skupe i, sa stajališta racionalne ekonomije, besmislene pojave. Zbog toga zapravo i nije moguće govoriti o pacifizmu u klasičnom smislu. Tomu u prilog ide i činjenica da se mnogi pobornici mira nisu načelno suprotstavljali ratu. Čak su mnogi pacifisti i dopuštali njegovu mogućnost u rješavanju sukoba, ali samo pod određenim uvjetima. Većini se u svakom slučaju činio opravdanim obrambeni rat. No, pritom treba kazati i to kako je većina bila sklona ideji da se uz pomoć odgovarajućih promjena u oblasti međunarodnog prava kao i osnutkom međunarodnih arbitražnih ustanova rat s vremenom učini nepotrebnim. Stoga ne iznenađuje da je građanski mirovni pokret vrlo često bio tijesno povezan s nastojanjima onih skupina koje su se zalagale da se rješavanje konflikta ratom pokuša spriječiti interparlamentarnim kongresima, odnosno s onim snagama koje su se zalagale za ujedinjenje Europe, ali i s pokretom za borbu protiv dvoboja, odnosno s pokretom za širenje esperanta kao univerzalnoga svjetskog jezika. To je bilo karakteristično i za Austro-Ugarsku, gdje su se ubrzo nakon rata 1866. pojavile prve inicijative koje možemo smatrati oznakom nastanka modernoga građanskoga mirovnog pokreta. Pražanin Moritz Adler već je

1868. izdao brošuru *Der Krieg, die Congresidee und die Allgemeine Wehrpflicht*, u kojoj je iznio zamisao o sveeuropskom kongresu država koji bi imao zadaću spriječiti međudržavne sukobe i unutrašnje prevrate i koji bi uz to širio europsku civilizaciju među „barbarima“ (Adler 1868).²

U isto je vrijeme na ljevici prevladavalo uvjerenje da su ratovi samo posljedica proturječnosti kapitalističke privrede, a da su vojne snage oružje vladajuće klase. Zajedno s promjenom društvenog poretka, revolucija će, smatrali su, ukloniti i uzrok ratovima. No, nakon što je početkom osamdesetih godina 19. stoljeća država odlučno obračunala s anarhistima, odnosno nakon što se austrijska ljevica opredijelila za socijaldemokratski model transformacije postojećega društvenog poretka, radikalne ideje o revoluciji kao jedinom efikasnom sredstvu uspostave trajnog mira nisu više obilježavale misao austrijskih ljevičara (Laurence 1989, 157-160). Anarhističku ideju o revoluciji koja će dokinuti državu i uspostaviti svjetsku republiku zamijenila je ideja o ukidanju stalne stajaće vojske, koju bi nadomjestio „naoružani narod“, što su neki ljevičari zagovarali već u raspravama koje su se povele u povodu uvođenja opće vojne obaveze u godinama između 1866. i 1868. godine.³

Prvi odjeci mirovnog pokreta u Slovenaca

Nakon 1866. i u Slovenaca se počelo postavljati pitanje kako bi u budućnosti u vojnom smislu trebala izgledati Europa. Međutim, rasprava o tom pitanju u Slovenaca usredotočila se gotovo isključivo na pitanje uvođenja opće vojne obaveze, pri čemu valja kazati da su se općoj vojnoj obavezi tada otvoreno suprotstavljali samo rijetki pojedinci. Bilo je, međutim, razmjerno mnogo onih koji su se protivili stvaranju stajaće vojske. Po uzoru na Sjedinjene Američke Države, odnosno na Švicarsku, oni su zagovarali uvođenje policijskog sustava kojim je bio oduševljen već Machiavelli, a koji su kasnije idealizirali i prosvjetitelji. Kada je švicarska milicija nakon 1830. došla pod upravu liberala, postala je uzorom vojske za njemačke demokrate i radikalne liberale, posebno za one koji su iz političkih razloga bili prisiljeni emigrirati u Švicarsku. Pritom valja naglasiti da su zagovornici narodne milicije, utemeljene prema švicarskom uzoru, smatrali da je glavna prednost takvog oblika vojske to što se ona nalazi pod nadzorom naroda a ne monarha (Jaun 68-82). Prema tome, austrijski pobornici narodne milicije bili su motivirani prvenstveno političkim, a ne vojno-sigurnosnim razlozima. Međutim, zalazući se za narodnu

² O Adleru koji je bio poznati redoviti suradnik mjesečnika *Die Waffen nieder!* donedavno nije bilo moguće naći nikakvih podataka ni u biografskim priručnicima ni u literaturi. Sada je moguće neke biografske podatke naći u: *Hämmerle* 2004, 197-198.

³ U Beču je 1869. već tisuću radnika demonstriralo u zahtjevu za bečko radničko društvo kao i za uvođenje milicijske vojske (Okey 2001, 202).

miliciju, njezini su pristalice navodili i financijske razloge koji su bili posebno isticani u Slovenaca. Osim toga, slovenski pobornici narodne milicije ili narodne vojske, kako su je tada obično nazivali, isticali su kao uzor Srbiju i njezinu vojnu organizaciju. Tako je, primjerice, Janez Kovač, dopisnik iz Srbije, čitatelje *Novica* svojim napisima pokušavao oduševiti za srpsku „narodnu vojsku“.⁴

Prvi odjeci modernoga mirovnog pokreta pojavili su se na slovenskom prostoru 1871. i to pod dojmom francusko-pruskog rata. Zagrebački suradnik *Slovenskog naroda*, Fran Kočevar objavio je podulji članak o ženevskoj *Međunarodnoj ligi za mir i slobodu* (*Ligue internationale de la paix et de la liberté*). Tom je prilikom s izrazitom naklonošću podrobno opisao ciljeve navedene organizacije, koja se zalagala za uspostavu federacije narodnih republika s vlastitim parlamentom i vrhovnim sudom, areopagom, čija bi zadaća bila rješavati međunarodne sporove.⁵ Samo nekoliko mjeseci kasnije neki anonimni autor je u svom članku u istim novinama, između ostaloga, izrazio mišljenje da rat s gledišta međunarodnoga prava ne bi smio više biti dopustiv.⁶

Početak 1871. svoju su djelatnost u slovenskim zemljama pokušavali razviti i europski ljevičarski republikanci koji su planirali preobraziti Europu u kontinent trajnog mira. U tom je kontekstu posjet Ljubljani zakazao anarhistički vođa austrijskoga radničkog pokreta Johann Most, koji je upravo završio izdržavanje zatvorske kazne koja mu je bila izrečena na „veleizdajničkom“ procesu u Beču. Zabrinuti kranjski zemaljski poglavar Siegmund Conrad von Eybesfeld, koji je doznao da Most prema planu pariških komunara kani ljubljanskim radnicima održati predavanje o univerzalnoj svjetskoj republici, zabranio je njegov nastup. Unatoč tome, Most je ipak odlučio posjetiti Ljubljanu u kojoj je, prema nekim izvještajima, bez većeg uspjeha agitirao po gostionicama za ideju o svjetskoj republici (*Kristan* 1927, 28; *Fischer* 1984, 110-112).

Svoju viziju svijeta bez ratova iste je godine predstavio javnosti i još takoreći nepoznati slovenski književnik Tone Turkuš. U svojevrsnoj pastirskoj igri naslovljenoj *Rat i mir*, napisanoj u stihovima i objavljenoj u vlastitoj nakladi, Turkuš je svoju predodžbu o europskom bratstvu izložio u formi priče o šestero pastira: Milku i Milici, Jeanu i Jeanetti i Ernestu i Ernestini (*Turkuš* 1871).⁷ Radnja melodrame, zamišljene kao libreto za glazbeno djelo, započinje u trenutku kad se pastirima ukaže kralj rata, koji ih kruni za vladare Slavena, Romana i Germana.

⁴ Srbska národna vojska, *Novice*, 11. IX. 1867, 305. O Kovaču-Podliščkovu: *Drnovšek* 2003, 98.

⁵ Liga za mednarodni mir in vseobčno svobodo!, *Slovenski narod*, 9. III. 1871, 1-2. O ligi: *Holl* 1988, 34-35; *Cooper* 1991, 31, 36-45.

⁶ Vzdrževanje stalnih vojsk, *Slovenski narod*, 23. XI. 1871, 3.

⁷ Dva desetleća kasnije 1893. godine, isti je autor objavio drugo malo izmijenjeno izdanje. O Turkušu vidi u: *Slovenski biografski leksikon*, Anton Turkuš.

Pritom on im izdaje naredbu da svojim plemenima imaju vladati prema formuli koja glasi: „Meč vam vedno naj visi / Nad prestolom in sloni / Na-njem puška ter preži / Polek lev, ki liže kri!“ Potom se na sceni pojavljuje kraljica mira koju po naredbi vojnog kralja otimaju Ernest i Ernestina. U drugom prizoru doznajemo da je Slaven Milko u teškom ratu uspio pobijediti dva plemenska kralja postavši tako jedinim vladarom. U međuvremenu uhićenu kraljicu mira posjećuje vojni kralj. Podlegavši njezinim čarima on joj daje obećanje da će se pobrinuti za vječni mir. U posljednjem prizoru kralj rata i kraljica mira pozivaju sva tri pastirska para i nalažu im da sklope mir. Oni pristaju i stupivši u krug zaklinju se riječima: „Slován Romana, Nemca ljubi! / Roman in Nemeč Slóvana! / Ter naj Slovanko Nemeč snubi! / Slován Romanki roko da! / Zjedinite se zdaj v svobodi novi! – / Vsi enega očeta ste sinovi!“ Suprotno očekivanju, Turkuševa melodrama ipak nema optimističan završetak. Naime, u posljednjem se prizoru na sceni pojavljuju vojnici i ratne djevice koje ratnog kralja uspijevaju otrgnuti iz zagrljaja kraljice mira. Nastaje opća borba tijekom koje se kraljica mira onesvijesti, a nakon toga svi u trku s vriskom napuštaju scenu.

Turkušev uradak nije naišao na neki jači odjek u javnosti. Još prije nego li se djelo pojavilo, u *Slovenskom narodu* je doduše objavljena obavijest da poznati slovenski skladatelj Benjamin Ipavec već priprema glazbu na tekst *Rata i mira*.⁸ No, očito je da djelo nije ispunilo očekivanja. Janko Pajk, kritičar iz lista *Slovenski narod*, priznao je autoru talent, no nadodao je da djelo svjedoči o pjesnikovoj mladosti, što svakako nije zazvučalo pohvalnim.⁹ No unatoč činjenici da je riječ o djelu koje je zaboravljeno ubrzo nakon što se pojavilo, Turkušev tekst dobro reprezentira idealističke antiratne ideje koje među Slovencima nisu bile rijetke u razdoblju početaka oblikovanja europskih mirovnih pokreta. Osim toga, Turkušova pastirska igra ilustrira način na koji su se oni u to vrijeme najčešće i izražavali na slovenskom prostoru. Slovenci su se u to vrijeme suprotstavljali ratu i rješavanju problema nasilja na izrazito romantičarski i individualan način. On se očituje i u Stritarevoj utopiji *Deveta zemlja* kao i u rukopisnoj zbirci njegove poezije *Novo junačko doba*. U potonjoj Stritar junake slavi „čuteča srca, duše plemenite, / ki po človeštva sreči hrepené“ i žali nad prirodom čovjeka koju, prema njegovu mišljenju, obilježava sklonost ratnom nasilju. S tim u vezi Stritar postavlja čovječanstvu pitanje koje glasi:

*Rodovi človeški, nesrečni rodovi,
kdaj bode konec med vami vojská?*

⁸ Slovstveno, *Slovenski narod*, 31. XII. 1870, 3.

⁹ Janko Pajk, Vojska in mir, *Slovenski narod*, 29. VII. 1871, 1-3.

*Med sabo ne koljejo se volkovi,
le človek s človekom klati se zna.*¹⁰

Rat kao pozitivna sila i faktor napretka

Austrijsko-pruski rat 1866. godine, a potom i francusko-njemački rat 1870/71. nisu poticali jačanje samo antiratnog raspoloženja među Slovencima. Kao i kod ostalih slavenskih naroda Monarhije, ta dva rata poticala su i pojavu straha pred rastućom snagom Njemačke. Taj je strah nerijetko pratilo uvjerenje da je u budućnosti sukob između Slavena i Nijemaca gotovo neizbježan. To je svakako bio jedan od razloga zbog kojih je Miroslav Tyrš, utemeljitelj i ideolog sokolskog pokreta, svojim gimnastičkim društvima nastojao utisnuti militaristički pečat. Fizička aktivnost i tjelovježba za njega su bile prije svega sredstvo da se oblikuju budući vojnici (Nolte 2002, 91-94). Na slovenskom prostoru Tyrševe je ideje u listu *Južni Sokol*, koji je nosio znakovit podnaslov „gimnastičko-vojnički list“, širio njegov đak i istomišljenik Jan Zdeněk Veselý, inače učitelj gimnastike u *Ljubljanskom Sokolu*. U programskom uvodniku, objavljenom u prvom broju *Južnog Sokola*, Veselý je, između ostaloga, istaknuo da je časopis namijenjen prije svega „pravim junacima“ i „pravim muškarcima“, dodajući tomu sljedeće: „onaj koji u sebi ne osjeća poziv da bude hrabri borac, onaj koji je slab i kojem nije stalo do slave pradjedova, onaj koji više voli praznu raskoš nego važna djela, taj neka se ne dotiče lista“.¹¹

Slijedeći shvaćanja svoga učitelja, Veselý je gimnastiku prije svega povezivao s ratovanjem. To je, uz ostale, bio jedan od razloga zbog kojih se zdušno zalagao i za uvođenje tjelovježbe kao obaveznog predmeta u škole. Međutim, slovenski pripadnici *Sokola* nisu bili tako borbeni kao spomenuti Česi. Mnogi su sokolstvo doživljavali kao svojevrсни društveni klub, a svoje su sudjelovanje ograničavali na oblačenje sokolske uniforme i sudjelovanje na priredbama. Nije, dakle, slučajno da je Veselý nakon samo godinu dana boravka razočaran napustio Ljubljanu. U svojim je sjećanjima zapisao da je, opraštajući se s ljubljanskim sokolskim društvom, rekao „nazdravlje“ pritom pomislivši da bi primjerenije bilo reći „Laku noć!“.¹²

Međutim, militarizacija slovenskog sokolstva ipak nije bila vezana samo uz Veselýja. Već je 1863. Etbin Henrik Costa, tadašnji predsjednik ljubljanskog *Južnog Sokola*, uvjeravao članove društva da je organizirana tjelovježba važna i iz vojnih razloga. Između ostaloga, slušateljima je govorio o tome kako su narodi

¹⁰ *Stritar* 1953, 148-150.

¹¹ Naš program, *Južni Sokol*, 13. VIII. 1871, 1. U skraćenu obliku: *Slovenski narod*, 31. VIII. 1871, 4.

¹² J[an]. Z[deněk], Veselý, Zpominky českého Sokola, *Sokol* 2 (1872), 187. O Veselýjvu djelovanju u Ljubljanskom Sokolu: *Stergar* 2007.

koji su u starom vijeku vladali svijetom bili pobijeđeni upravo zato što su tjelesno bili „omekšali“, odnosno zato što su u pogledu fizičke spremnosti s vremenom postali slabiji od svojih protivnika.¹³ Uostalom, već prije negoli je Veselý došao u Ljubljano, u sokolskom su društvu pokušavali uvježbati mačevanje i streljaštvo. O militarističkom značaju sokolske organizacije svakako svjedoči i podatak da su 1866. – neposredno nakon poraza austrijske vojske u ratu s Italijom i Pruskom kada je bilo najavljeno da će biti sazvana tzv. crna vojska – pripadnici *Ljubljanskog Sokola* gradskoj upravi predložili da ih uključi u obranu Ljubljane.¹⁴

Ratničko raspoloženje moglo se, međutim, povremeno osjetiti i izvan sokolstva. Ono je često povezano s idejom da je pravednim ratom moguće pročititi i pomladiti Europu. To je naročito došlo do izražaja u razdoblju tzv. istočne krize 1875-1878. ali i nekoliko desetljeća kasnije, u razdoblju balkanskih ratova 1912-1913. kada je veličanje rata bilo prožeto oduševljenjem zbog pobjede balkanskih zemalja nad omraženim Osmanskim Carstvom. Potpora okupaciji Bosne i Hercegovine bila je prije svega povezana s nadom da će priključenje tih dviju slavenskih zemalja imati utjecaja na poboljšanje položaja Slovenaca u Monarhiji.¹⁵ U razdoblju koje je prethodilo okupaciji Bosne i Hercegovine pojavili su se u slovenskom tisku brojni članci koji su otvoreno zagovarali ratnu opciju u rješavanju istočne krize, slaveći pritom rat kao pojavu. U seriji članaka, koji su tijekom 1877. izlazili u *Slovencu*, ima mnogo primjera za to. U njima se, između ostaloga, ratu pripisivala ozdravljujuća moć, dok se sam rat vrlo često uspoređivao s blagotvornom kišom. Rat je, pisao je primjerice *Slovenec*, „...pljusak, koji će oprati smrdljivu stajaću vodu...“, kiša koja „...uklanja smrad i donosi nov život...“.¹⁶

No kada je dvojnoj Monarhiji prijeto sukob s Rusijom ili sa Srbijom, zabrinutost bi zamijenila oduševljenje ratom. Tada bi se postavljalo pitanje kamo to vodi politika mira koju štiti vojska i koliko to milijardi države troše za naoružanje. Europski militarizam postajao bi tada glavnim krivcem za sve teškoće. Nakon tzv. bugarske krize u razdoblju između 1886. i 1887., kada je postojala opasnost da Habsburška Monarhija zarati s Rusijom, *Slovenec* je pisao: „Najveća i najpogubnija ljudska nesreća je – rat“.¹⁷ No, odnos prema ratu, pozitivan ili negativan, na slovenskom se prostoru nije oblikovao samo pod utjecajem trenutnih zaoštra-

¹³ [Etbin Henrik Costa], Nekaj besed o telovadstvu, *Novice*, 30. XII. 1863, 416.

¹⁴ ZALJ, Ljubljanski Sokol (LJU 281), a.e. 2, *Historično statistični pregled delovanja telovadnega društva 'Sokola' od začetka svojega obstoja, to je od leta 1862 do začetka leta 1871*, brošura (s.l., s.d.), 9.

¹⁵ Za stajališta Slovenaca prema istočnoj krizi standardno je još uvijek djelo: *Luković* 1977. Za baklanske ratove dobra su kombinacija: *Biber* 1959, 285-324; *Rozman* 1988, 517-524; *Jerman* 2001, 70-76.

¹⁶ Poguben mir, *Slovenec*, 21. VIII. 1877, 1-2; 23. VIII. 1877, 1; 25. VIII. 1877, 1-2; 1. IX. 1877, 1-2; 6. IX. 1877, 2-3; 11. IX. 1877, 1-2; 15. IX. 1877, 1-2.

¹⁷ Apostoli miru, *Slovenec*, 22. III. 1888, 1.

vanja međunarodnih odnosa. I u razdobljima bez većih napetosti postupno su se počela javljati mišljenja da je rat važan faktor napretka. Kada je, primjerice, umro američki publicist i pacifist Elihu Burritt (1810-1879), u *Slovencu* su pisali da je svjetski mir, za koji se pokojnik zdušno zalagao, samo nedostižan ideal. Pritom je *Slovenec* pokušao dokazati važnost rata za napredak na primjeru Kine, koja je zaostala upravo zato što nije imala modernu vojsku i zato što dugo vremena nije ratovala. Zbog toga je tobože kineska kultura stagnirala, a narod je postao slab i mekušan.¹⁸ Nekoliko godina kasnije, komentirajući proratna stajališta Helmutha von Moltkea, slovenski katolički politički list iznova se priklonio stajalištu da je rat općenito društveno-korisna pojava. „Ljudi, koji su se prekalili u ljutom bojevanju, su bistri, iskreni, dobri, pouzdani, milosrdni, nesebični i veseli. Dugi mir, proveden u zabavama i grešnim nasladama čini ljude depresivnima, bojažljivima, lakomima, zavidnima, lažljivima i prijetvornima, krutima, gramzljivima, u jednu riječ, nesretnima i nepodnošljivima“ (*Slovenec*, 8. II. 1881, 2).

Slovinci i oživljavanje austrijskoga građanskoga mirovnog pokreta

Razumije se, ni u drugoj polovici sedamdesetih godina 19. stoljeća, u razdoblju kad je prevladavalo oduševljenje ratom, nisu šutjeli ni oni koji su drugačije mislili. Nakon što je Adolph Fischhof u knjizi *Zur Reduction der continentalen Heere : Ein Vorschlag*, tiskanoj 1875. u Beču, upozorio na besmisao utrke u naoružanju predloživši istovremeno smanjivanje svih europskih armija, jedan je autor članka u *Slovencu* pozdravio Fischhofovu ideju kao „lijepu i blaženu“ upozorivši da je riječ o ideji koja je ostvariva samo na temelju primjene katoličkih načela u političkoj praksi.¹⁹ Godine 1878. u novinama se pojavila obavijest o nastojanju da se stvori sveeuropska federalna republika. Vjerojatno se mislilo na ideju koju je bila lansirala *Međunarodna liga za mir i slobodu*. Pišući o tome, *Slovenec* je isticao da je u pitanju ideja koja u daljnjoj budućnosti nije nezamisliva.²⁰

Početak osamdesetih godina, preciznije 1881. *Slovenski je narod*, polemizirajući sa spomenutim proratnim Moltkeovim stajalištima, na naslovnoj strani objavio stajalište jednog člana pariške *Société française des amis de la paix*. Radilo se o jednoj od najvažnijih europskih mirovnjačkih organizacija koju je 1867. utemeljio Frédéric Passy, odnosno društvu koje je naslijedilo *Ligue Internationale et Permanente de la Paix*. Osim toga, počeli su se tijekom osamdesetih godina u novinama i časopisima uredno objavljivati obavijesti o mirovnim kongresima koji

¹⁸ Elihu Burritt, *Slovenec*, 13. III. 1879, 4.

¹⁹ Državni zbor, *Slovenec*, 4. XI. 1875, 2. Vidi i: Cooper 1991, 48-49.

²⁰ Iz Ljubljane, *Slovenec*, 18. V. 1878, 2-3. Dodatne financijske argumente čitaoci su mogli saznati nekoliko dana kasnije: Iz Ljubljane, *Slovenec*, 21. V. 1878, 3.

su se održavali diljem Europe. Iako se radilo o događajima zanimljivim čitateljima, prema mišljenju novinara, oni neće ostaviti značajnijega traga. Izvještavajući o trećem interparlamentarnom mirovnom kongresu, koji se 1891. održao u Rimu, tršćanska *Edinost* pisala je kako nije nemoguće da postupno dođe do općeg razoružanja, ali je ipak sumnjala u ostvarivost ideje o razoružanju (*Rustja* 1999, 253-260). Najavljujući održavanje četvrtog mirovnog kongresa koji je 1892. zasjedao u Bernu, novinar lista *Slovenec*, između ostaloga, napisao je sljedeće: „Neki savjeti su vrlo lijepi, no sve upućuje na to da će ostati samo savjeti...“.²¹

Interparlamentarnu uniju (IPU), organizaciju koja i danas postoji, na poticaj Frédéricica Passyja i Williama Randala Cramera utemeljilo je 1889. u Parizu stotinjak zastupnika više europskih parlamenata. Nastojanjem da se stvori međunarodna arbitraža za rješavanje spornih pitanja, spomenuta se organizacija vrlo brzo afirmirala. Između ostaloga, svojim je djelovanjem bitno pridonijela osnutku međudržavnog suda u Den Haagu 1889. godine. No, brza afirmacija Interparlamentarne unije utjecala je na međunarodnoj razini da je organizacija gotovo paralelno počela gubiti svoje pacifističko obilježje, uslijed čega su njezini kongresi poprimili protokolarno značenje (*Zarjevski* 1989, 35-43).

Treći i četvrti kongres IPU održani su upravo u vrijeme kad je počeo oživljavati austrijski građanski mirovni pokret. Naime, 1889. Bertha von Suttner izdala je roman *Die Waffen nieder!* koji je odmah postao bestseller. Dvije godine kasnije, organizirala je sudjelovanje austrijske parlamentarne delegacije na već spomenutom rimskom mirovnom kongresu, a uskoro potom utemeljila je i *Austrijsko mirovno društvo* koje je 1892. počelo izdavati mjesečnik *Die Waffen nieder!*. No, unatoč agilnosti Berthe von Suttner i njezina kruga, mirovni pokret u austrijskom dijelu Monarhije nije uspio privući veći broj pobornika. Tomu dobro svjedoče i teškoće u organizaciji delegacije za rimski interparlamentarni kongres (*Von Suttner* 1965, 157-164).

Za slovenski aspekt priče važno je to da je među sudionicima bio i Ivan Naberger, poslanik austrijskog parlamenta iz Trsta (*Rustja* 1999, 253-260). Ipak, nemoguće je Nabergerovu prisutnost na kongresu tumačiti kao znak da se veći broj Slovenaca krajem osamdesetih godina počeo aktivno uključivati u mirovni pokret. U revijama koje je izdavalo *Austrijsko mirovno društvo*, nisam uspio pronaći nijednog slovenskog suradnika. Jedino što sam uspio konstatirati jest to da se na popisu novih članova društva iz 1907. nalazi zabilježeno ime Franza Sinigoja, koji je vjerojatno bio Slovenac.²² Ni vojne vlasti, koje su vrlo pažljivo pratile sve mirovne inicijative u Monarhiji, nisu se uznemiravale zbog Slovenaca. Manji skandal koji su, razumije se, pedantno registrirale učinio je samo ljubljanski kapelan Andrej

²¹ Mirovni kongres, *Slovenec*, 18. VIII. 1892, 3

²² *Die Friedens-Warte* 9 (1907), 220.

Plečnik, koji je, prema mišljenju nekih prisutnih časnika, u propovjedi mladim regrutima neprimjereno govorio o vojnoj službi (*Stergar* 2004a, 191-192). Vojne su se vlasti više zabrinule zbog Čeha među kojima se antimilitarizam, uvjetovan nacionalnim i ideološkim opredjeljenjima, širio među anarhistima, narodnim socijalistima i socijalnim demokratima (*Havránek* 1984, 114-135).

Znakovito je i to da je prvi slovenski prijevod već spomenute knjige Berthe von Suttner, koja je bila toliko važna za početke austrijskoga mirovnog pokreta, izašao tek 1914. nakon početka Prvog svjetskog rata. Od početka listopada pa do Božića 1914. roman, koji je u slovenskom prijevodu nosio naslov „Dolje s oružjem! Povijest života“, izlazio je kao podlistak u njujorškom slovenskom dnevniku *Glas naroda*.²³ Prema tome, na slovenskom prostoru sigurno nije mogao imati veći broj čitatelja. No, to ne znači da među Slovencima nije bilo onih koji ga bilo u originalu, bilo u brojnim svjetskim prijevodima nisu pročitali mnogo ranije. Naprotiv! Ali teško je s preciznošću utvrditi kakav je dojam djelo Berthe von Suttner ostavljalo na čitatelje. Bilo je zacijelo čitatelja koji su se s njim mogli potpuno identificirati. O tome svjedoči zapis Frana Maslja, umirovljenog časnika i pisca, koji ga je tijekom rata čitao u konfinaciji. U svoj je dnevnik zapisao u travnja 1917. sljedeće: „Potpuno, potpuno se slažem s njom. Tako treba pisati protiv rata...“. Njegov pak biograf pretpostavlja da je Maselj čitao knjigu i prije rata (*Rotar* 1969, 230, 303). No, sve da i nije, zacijelo ju je poznao jer o tome svjedoči jedan od likova njegova romana *Gospodin Franjo* koji je objavljen 1913. godine. Doduše, „Ta mila Suttnerica“ bila je za vojnika von Merksa utjelovljenje naivnih protivnika rata, „lažnih učenjaka“, kako ih je nazivao, no to zasigurno nije bilo i Maseljevo stajalište u trenutku pisanja svog romana.²⁴ Iako je bio vojnik ili možda upravo zato što je bio vojno lice, Maselj je već u sedamdesetim godinama 19. stoljeća zapisao u svoj dnevnik ne samo da je vojna profesija „posve nepotrebna“ nego i to da je ona „velika prepreka napretku i civilizaciji“ (*Rotar* 1969, 30-32). Očito je, dakle, da je Maselj svoje mišljenje o vojsci naznačio u svom romanu u izjavi inženjera Franje Vilara koji je, razgovarajući s von Merksom o vojsci, rekao da on u njoj vidi golemu prepreku napretku i blagostanju čovječanstva.

Odjeke modernoga mirovnog pokreta moguće je identificirati u još nekim literarnim djelima. Primjerice, u *Abadonu*, utopiji Janeza Mencingera, samoproglašeni genij Velike Azije uzroke za propast Europe objašnjava na sljedeći način: „Nimalo povoljniji nisu bili odnosi među europskim državama. Na svršetku 19. stoljeća sazivali ste manifestacije koje su zahtijevale opće razoružanje, osnivali ste društva koja su težila tomu da se međudržavni sporovi rješavaju na međunarodnim

²³ Berta pl. Suttner, Doli z orožjem! Zgodba življenja, preveo J.T., *Glas naroda*, 9. X. - 24. XII. 1914. – Pregled literature o ulozi Berthe von Suttner u austrijskom mirovnom gibanju daje: *Laurence* 1992, 181-201.

²⁴ Fran Maselj, *Gospodin Franjo* (1913), 476 [<http://www.omnibus.se/beseda>].

sudovima i svi zajedno ste očekivali da vas velika europska vojska odtereti od naoružanog mira. – Neispunjeni snovi, prazni snovi!“ (*Mencinger* 1962, 304).

Usputno je korisno spomenuti i posredne dodire bliskih suradnika Berthe von Suttner sa Slovenijom i Slovencima. Zanimljivo je njezino prijateljevanje s liberalnim političarom i političkim publicistom Bartolomeusom Carnerijem, koji je razmjerno dugo živio u današnjoj Sloveniji, najprije u Viltušu a potom u Mariboru. S mirovnjakinjom ga je povezivala redovita i bogata korespondencija, a povremeno su se i družili u Beču. Carneri je pripadao onoj maloj skupini ljudi koja je 1891. utemeljila austrijsko mirovno društvo, a kasnije je objavljivao u časopisu *Die Waffen nieder!*. Među utemeljiteljima austrijskoga mirovnog društva bili su i pisac Peter Rosegger i grof Carl Coronini, kranjski poslanik u austrijskom parlamentu. Roseggera, poznatog štajerskog pučkog pisca, sa slovenskim je prostorom povezivalo njegovo kratko i neuspješno školovanje u Ljubljani kao i njegova kasnija putovanja po južnim dijelovima Štajerske koja su opisana u djelu *Wanderung durch Steiermark* iz 1882. godine. Rosegger je, međutim, Slovencima svakako bio poznatiji po svojem djelovanju u korist njemačkog Schulvereina na slovensko-njemačkoj etničkoj granici.²⁵

Zbog slabijih veza sa slovenskim prostorom, spomenute osobe, dakako, nisu imale nekog većeg utjecaja u širenju mirovnjačkih ideja na slovenskom prostoru. Međutim, mnogobrojna spominjanja imena Berthe von Suttner u tisku kao i razmjerno česte obavijesti o njezinoj aktivnosti, svjedoče da njezino djelovanje nije na slovenskom prostoru ostalo neprimijećeno, premda među Slovencima nije stekla veći broj aktivnih simpatizera. Njezino je ime postalo i na slovenskom prostoru simbol mirovnog pokreta. „S Bertom Suttner se još ne možemo natjecati za nedostižne ideale vječnog mira“, pisao je 1912. *Slovenec* priklanjajući se prevladavajućem stajalištu o mirovnom pokretu uoči Prvog svjetskog rata. Uoči rata *Slovenec* je, naime, izražavao uvjerenje da međunarodne okolnosti traže od Monarhije što je moguće snažniju vojsku. Pritom je upozoravao da Habsburška Monarhija može ostati u krugu europskih velesila samo uz uvjet da ima dovoljno snažnu i discipliniranu vojsku.²⁶

Treba kazati da navedena stajališta *Slovenca* prema mirovnom pokretu nisu bila samo plod stranačke analize vanjskopolitičkih prilika, nego su velikim dijelom bila uvjetovana i situacijom na slovenskoj političkoj sceni. Naime, u godinama neposredno prije Prvog svjetskog rata *Slovenska pučka stranka* nastojala je steći simpatije visokih vojnih krugova, prestolonasljednika i vladara (*Stergar* 2004a,

²⁵ O sudjelovanju spomenute trojice pri utemeljenju *Österreichische Friedensgesellschaft*: Hamann (1986; 1991), 152-161. Značajno je, da je Rosegger – koji je sudjelovao u stvaranju mirovnog društva i koji je kasnije pisao u mirovnjačkim časopisima – iz nacionalnih razloga 1914. bio odlučan zagovornik rata (*Laurence* 1982, 13-14).

²⁶ V znamenju Marta, *Slovenec*, 8. III. 1912.

220-226; Stergar 2004b, 417-422). Zato je razumljivo da je *Slovenec* prije 1914. godine s vremena na vrijeme znao objaviti i poneki oštriji komentar na račun mirovnog pokreta, tumačeći ga ne samo kao izraz nerealnog idealizma pojedinaca nego i kao pojavu koja je uvjetovana nastojanjem da se Monarhija razori.²⁷

No, prije dvadesetak godina jedan je od zastupnika spomenute stranke u austrijskom parlamentu, potaknut tadašnjim političkim okolnostima, izražavao posve drugačije mišljenje. Na zasjedanju austrijske delegacije Viljem Pfeifer protivio se militarizaciji i povećaju kontingenta vojske, zalažući se pritom za rješavanje međudržavnih sporova dogovorom ili pak pred međunarodnim sudom. Štoviše, Pfeifer je spomenuta stajališta ponovio i na stranačkom izbornom skupu, očito se nadajući da bi antimilitarizam mogao biti privlačan biračima.²⁸

Slovenski liberali također su pokazivali želju da se svide visokim vojnim krugovima Monarhije. No, pritom su bili prema vojski kritičniji od *Slovenske pučke stranke*. U *Slovenskom narodu* češće su se javljali prilozi simpatizera mirovnog pokreta. Tako je primjerice 1902. list na prvoj stranici objavio jedan anonimni članak o *Austrijskom mirovnom društvu* u kojem je, između ostaloga, pisalo: „Rat je sada moralno osuđen; konačno će materijalno biti apsolutno nemoguć. Na svijetu će zavladati mir, a dužnost je svakog čovjeka pripremiti mu i olakšati put kako bismo otvorenim očima gledali u svjetlu budućnost“.²⁹

Sklonost slovenskih liberala prema mirovnom pokretu svakako je bila uvjetovana činjenicom da su u austrijskom mirovnom pokretu prevladavali njihovi ideološki istomišljenici. No, zbog oportunitizma i političkog pragmatizma, liberali nisu bili dosljedni u svom odnosu prema problemu militarizma. Liberalni slovenski zastupnici u austrijskom su parlamentu u pravilu šutjeli kad se raspravljalo o vojnim zakonima, a i *Slovenski narod* nije se ustručavao s vremena na vrijeme izreći poneku pohvalu na račun vojske.

Za razliku od liberala angažiranih u politici, mirovnom pokretu i čak pacifizmu je, međutim, bila izrazito sklona marginalna skupina koja se pod neformalnim vodstvom bivšeg svećenika i pjesnika Antona Aškerca početkom prvog desetljeća okupljala oko lista *Slobodna misao*. Jedan od ciljeva te radikalno liberalne skupine bila je upravo borba za svjetski mir i opće razoružanje.³⁰ Osim toga, Aškerčeva se skupina zanimala i za učenje Lava Nikolajeviča Tolstoja koje se, između ostaloga, temeljilo na ideji o nenasilju.³¹

²⁷ Značilen padec, *Slovenec*, 9. VIII. 1911, 1.

²⁸ Vojaško breme, *Slovenec*, 16. VI. 1893, 1; Poročilo poslanca Vilj. Pfeiferja na shodu volilcev v Gradacu, *Slovenec*, 9. X. 1893, 2.

²⁹ Avstrijska mirovna družba, *Slovenski narod*, 12. IX. 1902, 1.

³⁰ Račun vojne in račun miru, *Svobodna misel*, 1 (1907), 31-32.

³¹ Jasna Poljana (k jubileju L. N. Tolstoja), *Svobodna misel* 2 (1908), 162-165; Fr[antišek]. Krejčí, L. N. Tolstoj, filozof, *Svobodna misel* 3 (1909), 49-52, 65-68, 97-100. – František Krejčí (1858-1934), češki psiholog i filozof, bio je jedan od viđenijih članova češke organizacije slobodnih mislilaca *Volná myšlenka*.

Uostalom, veliki ruski pisac nije bio cijenjen samo u Aškerčevu krugu. Na slovenskom je prostoru Tolstoj potkraj 19. stoljeća bio prava literarna zvijezda. Pišući o njemu, slovenski književni časopisi osvrtni su se i na njegovo moralno učenje, odnosno na njegov radikalni pacifizam koji je posve isključivao upotrebu vojske uz istovremenu građansku neposlušnost kao jedini dopustivi oblik otpora. S „tolstojizmom“ Slovenci su bili prilično dobro upoznati. O tome uz ostalo govori i podatak da su se na slovenskome pojavili prijevodi dviju brošura koje je napisao američki sljedbenik moralnog učenja ruskog pisca i socijalni reformator Ernest Crosby (*Crosby*1908a, *Crosby*1908b).³² Osim toga, pojedini su Slovenci pisca bili posjetili u Jasnoj Poljani. U posjet je tom prilikom došao i mladi liberal Bogumil Vošnjak. Pod dojmom razgovora s Tolstojem on je zapisao da je Tolstojev nauk o nenasilju, iako promašen, vrhunac ruskog humanizma. „Željezni zakoni“ kojima se ravna čovječanstvo, pisao je Vošnjak, u suprotnosti su s Tolstojevim učenjem i zato je ono samo neostvariv ideal (*Vošnjak* 1906, 239-257. poglavlje: Pri Levu Tolstem v Jasni Poljani).

Problemi rata i mira i slovenska socijaldemokracija

Jedan od obožavatelja ruskog pisca bio je i istaknuti slovenski socijaldemokrat Henrik Tuma koji je smatrao da bi socijalisti mogli primijeniti Tolstojevu učenje. No, iz njegovih tekstova nije moguće saznati u kojoj je mjeri Tuma podržavao radikalni pacifizam velikog Rusa.³³ Ni slovenske kao uostalom niti austrijske socijalne demokrate, dosljedni pacifizam nije oduševljavao. Oni, primjerice, nisu propagirali odbijanje služenja vojnog roka. Štoviše, Karl Renner, socijalist i kasniji predsjednik Republike Austrije, smatrao je da za mnoge regrute služenje vojske ima značenje civilizacijskog napretka (*Okey* 2001, 343). Osim toga, u mirovnom su pokretu sudjelovali tek rijetki socijalisti. Prema shvaćanjima većine njih, rat kao pojava mogao bi nestati samo promjenom društvenog uređenja, a ne širenjem pacifističkih ideja. Do prvih godina 20. stoljeća socijalisti su bitku za socijalizam poistovjećivali s bitkom za mir. Stoga je za njih *Internacionala* bila jedina stvarna mirovna organizacija. Ostale su držali suvišnima (*Wank* 1988, 44; *Laurence* 1978, 35). Tako je, primjerice, idrijski list *Naprej* drugu hašku mirovnu konferenciju ocijenio kao „svjetsku komediju“.³⁴ A pisac Ivan Cankar u jednom je nepotpisanom članku, objavljenom u socijaldemokratskom *Rdečem praporu* povodom zasjedanja mirovnog kongresa u Londonu 1908., oštro i vrlo duhovito

³² Pozitivnu ocjenu prvog prijevoda objavio je: N-n., Tolstoj in njegovo poslanstvo, *Svobodna misel* 3 (1909), 88-89.

³³ H[enrik]. Tuma, Po osemdesetletnici Leva Nikolajeviča Tolstega, *Naši zapiski*, 6 (1909), 7-10, 31-33, 65-67. O pacifizmu posebno na 65 stranici.

³⁴ Mirovna konferenca, *Naprej!*, 4. VIII.1907, 5.

napao te „dobre ljude“ koji su se okupili „na ugodnom mjestu, u ugodno vrijeme (kako) bi jadikovali nad zlobom ovoga svijeta, a posebno o neljudskosti militarizma“. Pritom je zaključio: „Ne čini nam se potrebnim da poželimo uspjeh tim dobrim dušama. Najvjerojatnije ni njima ne bi bilo drago da im ga poželimo. Jer u tom trenutku kad se ispuni želja tih dobrih i pobožnih Steada, Suttnera itd. – u tom trenutku ti Steadi, Suttneri itd. neće više biti antimilitaristi. Samo kad nestane to nečovječno kapitalističko društvo, nestat će s njim i nečovječni militarizam“ (*Cankar* 1976, 75-76).

I Albin Prepeluh, jedan od vodećih ideologa slovenske socijaldemokracije, zapisao je da će svjetski mir biti moguć tek nakon revolucije: „Revolucija želi mir, proturevolucija krv!“³⁵ Međutim, u praksi su socijalisti u više navrata poduprli ideje koje su bile slične konceptima građanskoga mirovnog pokreta. *Socijalistička internacionala* je u Stuttgartu 1907. prihvatila rezoluciju o odnosu radništva prema ratu u kojoj se zauzela za razoružanje i za rješavanje međudržavnih sporova arbitražom (*Cooper* 1991, 77). Štoviše, socijaldemokrati su se na kongresu u Baselu 1912. zauzeli za suradnju s građanskim mirovnim pokretom (*Wank* 1988, 46).

Političare austrijske socijaldemokracije nije, dakle, obilježavao radikalizam. Oštra kritika militarizma bila je prije svega obilježje rijetkih pripadnika anarhističkog pokreta. Pod vodstvom Rudolfa Grossmanna (koji je djelovao pod pseudonimom Pierre Ramus), početkom 20. stoljeća anarhisti su obnovili svoju aktivnost, ali su se načelno pod utjecajem Petra (Pjotra) Kropotkina i Lava Tolstoja bili opredijelili za radikalni pacifizam te za nenasilno djelovanje i izravnu akciju. Glavno bi sredstvo za sprječavanje rata po njihovu mišljenju trebao biti generalni štrajk. Osim toga, zalagali su se i za bojkot, pasivni otpor i odbijanje služenja vojske (*Laurence* 1989, 161-165).³⁶ Što se tiče antimilitarizma u socijaldemokrata, on se izražavao u protivljenju povećanju vojnog proračuna i ustrajanju na utemeljenju narodne milicije. Zahtjev da se ukine stajaća vojska, koju bi zamijenio naoružani narod, moguće je naći u svim službenim programima koje su austrijski socijaldemokrati usvojili između 1868. i 1914. godine.³⁷ Utemeljenje narodne vojske (milicije) u svoj je program već na osnivačkom kongresu u Parizu 1889. uvrstila i Druga internacionala (*Laurence* 1978, 35). Slični su se prijedlozi javljali i na slovenskom području. Mariborski Nijemac Franz Wiesthaler, koji je krajem šezdesetih i u prvoj polovici sedamdesetih godina 19. stoljeća bio jedna od vodećih ličnosti štajerskoga radničkog pokreta, snažno se suprotstavio uvođenju opće vojne obaveze u seriji članaka objavljenih tijekom 1867. i 1868. u *Marburger Zeitung* i u brošuri *Stehendes Heer oder Volkswehr*, zagovarajući uvođenje milicijskog su-

³⁵ Abditus [Albin Prepeluh], Bebel in Jaurčs, *Naši zapiski* 1 (1902/1903), 116-119.

³⁶ Vrlo je informativna usporedba dvoje protagonista Berthe von Suttner i Rudolfa Grossmanna u: *Müller-Kampel* 2005, 7-95.

³⁷ *Österreichische Parteiprogramme 1868-1966* 1967, 111-148.

stava po švicarskom modelu, pri čemu se pozivao na vojne, ekonomske i političke razloge.³⁸ Za „narodnu vojsku“ zalagao se i u svojim javnim nastupima. Predložio je u kolovozu 1869. na skupu štajerskih ustavotvoraca u Celju da uvođenje milicije uđe u program buduće demokratske stranke (*Cvirn* 1992, 180).

Slovenski socijaldemokratski tisak također je propagirao uvođenje milicije ili barem skraćivanje vojnog roka. Krajem 1902. i početkom 1903. kad je vlada Ernesta Koerbera kroz austrijski parlament željela progurati zakon o povećanju vojnog kontingenta, *Jugoslavenska socijaldemokratska stranka* slijedila je stajališta austrijske socijaldemokracije koja se protivila povećanju vojske i tražila uvođenje dvogodišnjega vojnog roka. Na stranačkim je skupovima u Celju 7. i 8. prosinca 1902. Etbin Kristan, koji je zastupao bečku središnjicu, objašnjavao prisutnima da je prijedlog Koerberove vlade trenutno središnje pitanje političke borbe.³⁹ *Rdeči prapor*, stranačko glasilo, navijestilo je vladinu prijedlogu „najljuću borbu“, tvrdeći da će ministrima „još dugo odzvanjati u ušima“ zbog protesta socijaldemokratskih poslanika u parlamentu.⁴⁰ Desetak godina kasnije kad je vlada prilikom promjene zakona o vojsci konačno predložila skraćenje vojnog roka s tri na dvije godine, slovenski su socijaldemokrati počeli tražiti uvođenje „naoružanog naroda“. A u časopisu *Zarja* poduprli su ideju zabrane ofenzivnog rata. Pritom su zatražili da objavu rata mora odobriti parlament.⁴¹

Navedeni su zahtjevi bili, između ostaloga, posljedica donekle promijenjene politike austrijske socijaldemokracije u zadnjem desetljeću postojanja Monarhije. U razdoblju vanjskopolitičke krize, koja je uslijedila nakon aneksije Bosne i Hercegovine 1908., ljevica je pojačala svoje mirotvorne aktivnosti. Prije aneksijske krize prevladavalo je uvjerenje da je za očuvanje mira i smanjenje vojske dostatna borba za socijalizam. No, nakon što je 1908. vanjska politika Habsburške Monarhije postala agresivnija, oblikovala se nova realističnija mirovna politika. Socijaldemokratski zastupnici u austrijskom parlamentu u svojim su brojnim govorima oštro napali austrougarsku vanjsku politiku, tražeći od Monarhije da se odrekne ideje da bude velesila i da u tom kontekstu uspostavi dobre odnose sa svim susjednim zemljama. Karl Renner, koji se u to vrijeme posebno bavio pitanjem rata i mira, na kopenhaskom je kongresu Druge internacionale 1910. predložio rezoluciju o zabrani tajne diplomacije, uspostavi institucije za međudržavnu arbitražu i razoružanje (*Roebke-Berens* 1981, 17-18; *Wank* 1988, 44-45). Njegove su ideje prihvatili i slovenski socijalisti, koji su već u razdoblju aneksijske krize

³⁸ [Franz Wiethaler], Das neue Wehrgesetz, *Marburger Zeitung*, 4. I. 1867, 2-3; 6. I. 1867, 2-3; 10. V. 1867, 2-3; 29. I. 1868, 2; 31. I. 1868, 2; 2. II. 1868, 2; 1. III. 1868, 1-2; 4. I. 1868, 1-2; *Wiethaler* 1870.

³⁹ Naš zbor, *Rdeči prapor*, 12. XII. 1902, 1.

⁴⁰ Vojni predlog, *Rdeči prapor*, 7. XI. 1902, 1; Novi darovi zmaju militarizma, *Rdeči prapor*, 14. XI. 1902, 1.

⁴¹ Brambna predloga, *Zarja*, 23. V. 1912, 1.

tiskali brošuru *Rat i socijalna demokracija* u kojoj su objavili prijevode proturatnih govora socijaldemokratskih zastupnika u austrijskom parlamentu.⁴²

U povodu izbijanja Prvog balkanskog rata 1912. austrijski su socijaldemokrati sudjelovali u oblikovanju politike *Internacionale* koja je išla za tim da spriječi upletanje velikih sila u sukob. U Europi su zaredali veliki radnički protestni zborovi, a sastao se i izvanredni kongres Socijalističke internacionale. Istraživači ne dovode u pitanje činjenicu da je akcija bila prilično uspješna i da je pridonijela smirivanju prilika. No upozoravaju da se mnogi njemačko-austrijski socijaldemokrati nisu suprotstavljali uplitanju Monarhije u balkanske prilike iz mirovnih već iz nacionalnih pobuda. Plašili su se, naime, povećanja broja Slavena u Monarhiji koje bi moglo ugroziti dominaciju nijemstva (*Roebke-Berens* 1981, 19-25; *Wank* 1988, 49-52). Bilo kako bilo, akcija poduzeta u razdoblju balkanskih ratova bila je nesumnjivo vrhunac socijaldemokratskih mirovnih nastojanja u Monarhiji i u Europi.

U trenutku kad se među austrougarske Slavene poput požara počelo širiti oduševljenje zbog pobjeda balkanskih Slavena nad Osmanskim Carstvom, slovenska se socijaldemokracija priključila proturatnoj agitaciji.⁴³ O tome svjedoči i list *Zarja* kao i nastupi prvaka socijaldemokratske stranke koji su govorili o potrebi da se rat što prije okonča zalažući se pritom za uspostavu konfederacije balkanskih republika. Osim toga, stranka je oštro nastupila protiv prevelikog uplitanja austrougarske diplomacije i oružanih sila u prilike na Balkanu (*Rozman* 1988, 517-524).

Zbog proturatne aktivnosti tijekom 1912. i 1913. socijaliste je kasnije „ukorio“ jugoslavenski „patriotski“ povjesničar Savo Skoko koji im je predbacivao dogmatizam i pretjeranu poslušnost odlukama *Internacionale* (*Skoko* 1983, 95). U desetljeću prije Prvog svjetskog rata socijalisti su došli u sukob i s oduševljenim „Jugoslavenima“ koji su se umnožili upravo u razdoblju balkanskih ratova. Tijekom 1912. slovenski je socijalistički tisak odbijao podleći ratnoj euforiji koja je prevladavala u slovenskome stranačkom novinstvu (*Rozman*, 1988, 521).

Međutim, nastojanja slovenskih socijaldemokrata za mirno rješavanje sporova među državama ne bismo nipošto smjeli poistovjećivati s pacifizmom. Različiti autori članaka su u slovenskom socijalističkom tisku višekratno isticali da su neki oblici rata ipak dopustivi. Tako je, primjerice, redakcija revije socijalističkih intelektualaca *Naši zapiski* 1907. preuzela iz nekog češkog časopisa opširan tekst koji je izvještavao i komentirao raspravu o stajalištima francuskog ljevičara Gustava Hervéja (1871-1944) koja se vodila u talijanskom novinstvu. Taj je bivši anarhist zagovarao, naime, ideju da su protiv vojske i protiv rata dopušteni svi oblici otpora, uključujući i nasilje, zbog čega je 1905. završio pred vojnim sudom. Poanta spomenutog članka bila je u tome da se valja suprotstaviti radikalnom pacifizmu,

⁴² *Vojna in socialna demokracija* 1909.

⁴³ O tom raspoloženju vidi: *Plaschka* 1985a, 217-231; *Plaschka* 1985b, 232-245; *Plaschka* 1985c, 246-252; *Skoko* 1983, 89-99. O Slovencima još i: *Pleterski* 1981, 167-179.

odnosno da treba reafirmirati shvaćanje da je antimilitarizam u osnovi nastojanje da se smanji vojni proračun, da se osigura demokratizacija vojske kao institucije te da je obrambeni rat u osnovi prihvatljiva forma nasilja.⁴⁴ To je shvaćanje branio i Josip Hudec koji je u istom časopisu raspravljao o socijalističkom poimanju patriotizma.⁴⁵ A masarikovac i član Socijaldemokratske stranke Josip Ferfolja, u svom je prikazu Masarykove filozofije opisao i svoj odnos prema Tolstojevu učenju i ratu. Istaknuo je njegovo stajalište da rat nije „najveće zlo na svijetu“, odnosno da je obrambeni rat u svakom slučaju opravdan.⁴⁶ Valja reći i to da su pojedinci na ljevici vojsku i rat interpretirali kao civilizacijsku činjenicu. Josip Pahor, učitelj i publicist iz Sežane, u svom se pokušaju sociološke analize, koju je napisao za *Naše zapiske*, usprotivio militarizmu shvaćenom kao neograničeno povećanje vojnih kontingenata, ali pritom je upozoravao da su i vojska i rat neizbježni: „Neizbježno je dakle, da se najvažnija pitanja čovječanstva rješavaju njegovom krvlju i da se njegovi računi izravnavaju putem najveće vrijednosti civilizacije, ljudskim životom. Samo iz grobova nastaje novi život, kaže Nietzsche, i zato je takozvani pasivni socijalizam velikog Tolstoja samo utopija“.⁴⁷

Prema tome, kao i kod austrijske socijalne demokracije i kod slovenskih je socijalista prevladavao antimilitarizam i nastojanje za mirnim rješavanjem sporova, a ne pacifizam, to jest potpuno otklanjanje rata. I u socijaldemokratskom *Ženskom listu* je 1913. uvodničarka istaknula da list ne želi „oslabiti i uništiti domovinu“, nego da priželjkuje smanjenje vojnih troškova i da se zalaže za uvođenje narodne milicije.⁴⁸

Tragova klasičnog pacifizma nema ni u drugim, relativno brojim skupinama koje su bile sastavni dio slovenskoga ženskog pokreta, što dakako potvrđuje krajnju problematičnost pretpostavke o prirodnoj povezanosti ženskog pokreta s pacifizmom.⁴⁹ Analiza ženskoga tiska pokazuje da se pitanjima rata i mira posvećivala primjerena pažnja. No, rasprave o vojnoj problematici u ženskom tisku ne razlikuju se u suštini od onih u, nazovimo ga tako, muškom novinstvu.

Mirovni pokret kod Slovenaca prije izbijanja Prvoga svjetskog rata

U razdoblju neposredno prije izbijanja Prvoga svjetskog rata na slovenskom se prostoru pojavila napokon i inicijativa za utemeljenjem pacifističkog društva. U

⁴⁴ Antimilitarizem Hervéja in antimilitarizem socialne demokracije, *Naši zapiski* 5 (1907), 131-136, 151-159.

⁴⁵ Jos[ip]. Hudec, Ali nimajo delavci domovine?, *Naši zapiski* 5 (1907), 116-119.

⁴⁶ Josip Ferfolja, Masarykova politična filozofija, *Naši zapiski* 7 (1910), 86-87.

⁴⁷ J[osip]. Pahor, Sociologija vojaštva, *Naši zapiski* 7 (1910), 204-213. Citat je na str. 213.

⁴⁸ Kaj hoče socialna demokracija, *Ženski list*, 5. VII. 1913, 17-18.

⁴⁹ Pregled takvih teza za austrijsko-njemački prostor: *Raffler* 1987, 154-164.

prosincu 1913. Franc S. Šegula, svećenik i publicist, pisao je svomu starom znancu, pjesniku i piscu Josipu Stritaru u Beč. Na razglednici, koju mu je uputio, napisao je da zajedno s Ivanom Vrhovnikom, župnikom iz Trnovog u Ljubljani, te s Marijom Wessner, predstojnicom ljubljanskoga djevojačkog liceja, planira osnovati „mirovni savez“ (*Stritar* 1957, 215-216, 492). Glavni inicijator toga pothvata bio je bez sumnje Šegula, koji je 1913. objavio svoj prijevod djela američkoga poslovnog čovjeka i filantropa Andrewa Carnegieja, u kojem se ovaj bavio pitanjem međunarodne arbitraže kao institucije za rješavanje sukoba (*Carnegie* 1913).⁵⁰

Međutim, inicijativa nije imala neke velike šanse među Slovencima. Početkom 20. stoljeća na slovenskom je prostoru bilo vrlo rašireno uvjerenje da je veliki sukob za prevlast u Europi zapravo neizbježan. Mnogi su napeto iščekivanje početka definitivnog obračuna doživljavali dosta teško te su javno izražavali želju da rat što prije izbije. Neposredno uoči 1914. slovenski listovi i časopisi sve su češće pisali o budućem ratu, predviđajući njegov tijek i ishod. Pritom su preuzimali mišljenja brojnih europskih novinara i publicista koji su objavljivali svoje vizije nadolazećeg sukoba. Što se tiče detalja, neke su se od njih pokazale poprilično točne. No, većina njih, a napose one koje su podržavale iluziju o pozitivnim posljedicama rata, rasplinula se ubrzo nakon što je započeo veliki europski sukob. Iako je tijekom prve ratne godine postalo prilično jasno da rat neće omogućiti niti brzo niti elegantno rješenje za brojne probleme staroga kontinenta, još je uvijek bilo pojedinaca koji su gajili vjeru u njegovu pozitivnu ulogu. Tako je 1915. pjesnik i dramatičar Stanko Majcen, inače rezervni časnik, koji je 1914. ratovao na istočnom bojištu, s neskrivenim oduševljenjem napisao u reviji *Dom i svet*: „Ah, koliko li sam toga iskusio i kako je silno to bilo lijepo. Rat je veliki ventil kroz kojeg se izljuje smrad i gnjiloća stoljeća“ (*Smolej* 2005, 99).

Izvori i literatura

Izvori

Die Friedens-Warte, 9 (1907).

Glas naroda. Najstarejši list slovenskih delavcev v Ameriki, 1914.

Južni Sokol. Telovadsko-vojaški list, 1 (1871), 2 (1872).

Marburger Zeitung, 1867, 1868.

Naprej!, 1907.

Naši zapiski. Socialna revija, 1 (1902-1903), 5 (1907), 6 (1909), 7 (1910).

Novice, 1863, 1867.

⁵⁰ Prijevod je u dvije godine doživio čak dva izdanja. Vidi: *Slovenski biografski leksikon*, natuknica Franc S. Šegula.

- Rdeči prapor. Glasilo jugoslovanske socialne demokracije*, 1902.
Svobodna misel. Glasilo slovenske sekcije Svobodne Misli, 1 (1907), 2 (1908), 3 (1909).
Slovenski biografski leksikon, Franc S. Šegula, Anton Turkuš
Slovenski narod, 1870, 1871, 1902.
Zarja, 1912.
 Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZALJ), Ljubljanski Sokol (LJU 281), a.e. 2. *Historično statistični pregled delovanja telovadnega društva 'Sokola' od začetka svojega obstoja, to je od leta 1862 do začetka leta 1871*. brošura (s.l., s.d.) 9.
Ženski list. Glasilo slovenskega socialističnega ženstva, 1913.

Literatura

- [ADLER, Moritz] (1868). *Der Krieg, die Congressidee und die Allgemeine Wehrpflicht : im Lichte der Aufklärung und Humanität unserer Zeit*. Prag.
- BIBER, Dušan (1959). Jugoslovanska ideja in slovensko narodno vprašanje v slovenski publicistiki med balkanskimi vojnami v letih 1912-1913. *Istorija XX veka* 1. 285-324.
- CANKAR, Ivan (1976). Blage duše. *Zbrano delo*. ur. Dušan Voglar i Dušan Moravec. *Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev*. ur. Anton Ocvirk. sv. 25. Ljubljana.
- CARNEGIE, Andrew (1913). *Za svetovno razsodišče*. preveo Franc Serafin Šegula. Ljubljana.
- COOPER, Sandi E. (1991). *Patriotic Pacifism: Waging War on War in Europe, 1815-1914*. New York – Oxford.
- CROSBY, Ernest Howard (1908a). *Tolstoj in njegovo poslanstvo*. preveo Ljudevit Furlani. Celje.
- CROSBY, Ernest Howard (1908b). *Tolstoj kot učitelj*. preveo Ljudevit Furlani. Celje.
- CVIRN, Janez (1992). Nemški tabori na Slovenskem (1869). *Zgodovinski časopis* 46.
- DRNOVŠEK, Marjan (2003). Dr. Janez Kovač-Podliščkov vabi v Srbijo. u: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. knjiga 2 (1861-1883). ur. Janez Cvirn et al. Ljubljana.
- FISCHER, Jasna (1984). „Čas vesolniga socialnega punta se bliža“. Socialna in politična zgodovina delavskega gibanja v Ljubljani od začetkov do leta 1889. *Krt : knjižnica revolucionarne teorije* 12.
- FUCHS, Albert (1984). *Geistige Strömungen in Österreich 1867-1918*. Wien.
- GÜTERMANN, Christoph (1987). Die Geschichte der österreichischen Friedensbewegung 1891-1985. u: Manfred Rauchensteiner ur. *Überlegungen zum Frieden*. Wien. 13-51.
- HAMANN, Brigitte (1986; 1992). *Bertha von Suttner: Ein Leben für den Frieden*. München.
- HAVRÁNEK, Jan (1984). Der Tschechische Pazifismus und Antimilitarismus am Vorabend des Ersten Weltkrieges. u: *Friedensbewegungen: Bedingungen und Wirkungen*. ur. Gernot Heiss i Heinrich Lutz. *Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit* 11. ur. Grete Klingenstein et al. Wien. 114-135.

- HOLL, Karl (1988). *Pazifismus in Deutschland*. Frankfurt a. M.
- HÄMMERLE, Christa (2004). Die k. (u.) k. Armee als 'Schule des Volkes'? : Zur Geschichte der Allgemeinen Wehrpflicht in der multinationalen Habsburgermonarchie (1866-1914/18). u: Christian Jansen ur. *Das Bürger als Soldat : Die Militarisierung europäischer Gesellschaften im langen 19. Jahrhundert: ein internationaler Vergleich*. Frieden und Krieg : Beiträge zur Historischen Friedensforschung 3. Essen. 197-198.
- JAUN, Rudolf (). 'Das einzige wahre und ächte Volksheer': Die schweizerische Miliz und die helvetische Projektion deutscher Radikal-Liberaler und Demokraten 1830-1870. u: Christian Jansen ur. *Das Bürger als Soldat*. 68-82.
- JERMAN, Davorin (2001). Slovenski tisk o Albancih v času balkanskih vojn. *Zgodovina za vse* 8. br. 1. 70-76.
- KRISTAN, Anton (1927). *O delavskem in socijalističnem gibanju na Slovenskem: do ustanovitve jugoslovanske socijalno-demokratske stranke (1848-1896)*. Ljubljana.
- LAURENCE, Richard R. (1978). The Peace Movement in Austria, 1867-1914. u: *Doves and Diplomats: Foreign Offices and Peace Movements in Europe and America in the Twentieth Century*. ed. Solomon Wank. Contributions in Political Science. 4. ed. Bernard K. Johnpoll. London: Westport. 21-41.
- LAURENCE, Richard R. (1982). Viennese Literary Intellectuals and the Problem of War and Peace. u: *Focus on Vienna 1900. Change and Continuity in Literature, Music, Art and Intellectual History*. ur. Erika Nielsen, Houston German Studies 4. München.
- LAURENCE, Richard R. (1989). Rudolf Grossmann and Anarchist Antimilitarism in Austria before World War I. *Peace & Change* 14. n° 2. 157-160.
- LAURENCE, Richard R. (1992). Bertha von Suttner and the Peace Movement in Austria to World War I. *Austrian History Yearbook* 23. 181-201.
- LUKOVIĆ Petko (1977). *Stališče Slovencev do vstaje v Hercegovini in Bosni in do bosansko-hercegovskega vprašanja v letih 1875-1878*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti : Dela 19 – Zgodovinski inštitut Milka Kosa. 6. Ljubljana
- MASELJ, Fran (1913). *Gospodin Franjo*. [<http://www.omnibus.se/beseda>].
- MECINGER, Janez (1962). Abadon. u: *Zbrano delo*. ur. Janez Logar. *Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev*. sv. 2. Ljubljana.
- MÜLLER-KAMPEL, Beatrix (2005). Bürgerliche und anarchistische Friedenskonzepte um 1900 : Bertha von Suttner und Pierre Ramus. u: *'Krieg ist der Mord auf Kommando': Bürgerliche und anarchistische Friedenskonzepte: Bertha von Suttner und Pierre Ramus*. ur. Beatrix Müller-Kampel. Nettersheim. 7-95.
- NOLT, Claire (2002). *The Sokol in Czech Lands to 1914. Training for the Nation*. New York: Houndmills.
- OKEY, Robin (2001). *The Habsburg Monarchy c. 1765-1918 : from Enlightenment to Eclipse*. ur. Colin Jones i Richard Overy. European Studies Series. London – New York.
- Österreichische Parteiprogramme 1868-1966*. (1967). ur. Klaus Berchtold. Wien.
- PLASCHKA, Richard Georg (1985a). Verhaltenskrise gegenüber dem multinationalen Staat: Tschechen und Tschechische Parteien im Oktober und November 1912. u: *Nationalismus – Staatsgewalt – Widerstand : Aspekte nationaler und sozialer Entwicklung in Ostmittel- und Südosteuropa*. ur. Horst Haselsteiner et al. Schriftenreihe

- des Österreichischen Ost- und Südosteuropa-Instituts 11. ur. Richard Georg Plaschka. Wien. 217-231.
- PLASCHKA, Richard Georg (1985b). Serbien und die Balkankriege als Motivationselemente in der österreichisch-ungarischen Armee. u: *Nationalismus – Staatsgewalt – Widerstand: Aspekte nationaler und sozialer Entwicklung in Ostmittel- und Südosteuropa*. ur. Horst Haselsteiner et al. Schriftenreihe des Österreichischen Ost- und Südosteuropa-Instituts 11. ur. Richard Georg Plaschka. Wien. 232-245.
- PLASCHKA, Richard Georg (1985c). '... a stíilet nebudem!': Ein Modelfall zur Frage der Auswirkung der Balkankriege auf Österreich-Ungarn. u: *Nationalismus – Staatsgewalt – Widerstand: Aspekte nationaler und sozialer Entwicklung in Ostmittel- und Südosteuropa*. ur. Horst Haselsteiner et al. Schriftenreihe des Österreichischen Ost- und Südosteuropa-Instituts 11. ur. Richard Georg Plaschka. Wien. 246-252.
- PLETERSKI, Janko (1981). Avstrija in Slovenci leta 1912-1913. u: *Študije o slovenski zgodovini in narodnem vprašanju*. Documenta et studia historiae recentioris 2. Maribor. 167-179.
- RAFFLER, Marlies (1987). Frauen für den Frieden?. u: ur. Beate Frakele, Elisabeth List i Gertrude Pauritsch. *Über Frauenleben Männerwelt und Wissenschaft: Österreichische Texte zur Frauenforschung*. Österreichische Texte zur Gesellschaftskritik 29. Wien. 154-164.
- RAUCHENSTEINER, Manfred (1990). Gewalt und Gewaltlosigkeit: Zur Geschichte der österreichischen Friedensbewegung. u: *Pax et iustitia: Festschrift für Alfred Kosteletzky zum 70. Geburtstag*. ed. Hans Walther Kaluza et al. Berlin. 413-431.
- ROEBKE-Berens, Ruth (1981). Austrian Social Democratic Peace Policy and the Balkan Crises of 1912-1913. *Peace & Change* 7, br. 1-2.
- ROTAR, Janez (1969). *Socialna in politična misel Podlimbarskega*. Razprave in eseji 14. Ljubljana.
- ROZMAN, Franc (1988). Stališče slovenske socialne demokracije do balkanskih vojn. *Zgodovinski časopis* 42. 517-524.
- RUSTJA, Peter Rustja (1999). Med Trstom in Dunajem: Ivan Nabergoj v avstrijskem državnem zboru (1873-1897). *Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček* 28. *Zbirka Zgodovinskega časopisa* 20. Trst. 253-260.
- SKOKO, Savo (1983). Afirmacija ideje o ujedinjenju jugoslovenskih naroda u zajedničku državu za vreme balkanskih ratova 1912-1913. u: *Stvaranje jugoslovenske države 1918. : Zbornik radova podnetih na naučnom skupu u Iloku od 16. do 19. maja 1979*. Beograd. 89-99.
- SMOLEJ, Tone (2005). 'Ne jaz, ampak vojska je napisala to povest'. Prva svetovna vojna in slovenska književnost (1914-1941). u: *Velika vojna in Slovenci : 1914-1918*, ur. Peter Vodopivec i Katja Kleindienst. Ljubljana.
- STANONIK, J (1995). Andrej Bernard Smolnikar. *Zgodovinski časopis* 49. 183-190.
- STERGAR, Rok (2004a). Slovenci in vojska, 1867-1914: Slovenski odnos do vojaških vprašanj od uvedbe dualizma do začetka 1. svetovne vojne. *Historia* 9. Ljubljana.
- STERGAR, Rok (2004b). Fragen des Militärwesens in der slowenischen Politik 1867-1914. *Österreichische Osthefte* 46. 417-422.

- STERGAR, Rok (2007). Jan Zdeněk Veselý's Year in Ljubljana : A Story of Cooperation of Czech and Slovene Sokols. u: *Per saecula ad tempora nostra*. Prag. (u tisku).
- STRITAR, Josip (1953). *Zbrano delo*. ur. France Koblar. *Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev*. sv. 2. Ljubljana.
- STRITAR, Josip (1957). *Zbrano delo*. ur. France Koblar. *Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev*. sv. 10. Ljubljana.
- SUTTNER von, Bertha (1965). *Memoiren*. ur. Lieselotte von Reinken. Bremen.
- TURKUŠ, Tone (1871). *Vojska in mir: Romantična melodrama v treh podobah*. Graz. (2. izd. 1893).
- Vojna in socialna demokracija* (1909). Ljubljana.
- VOŠNJAK, Bogumil (1906). *Na razsvitu: Ruske študije*. Ljubljana.
- WANK, Solomon (1988). The Austrian Peace Movement and the Habsburg Ruling Elite, 1906-1914. u: *Peace Movements and Political Cultures* ur. Charles Chatfield i Peter van den Dungen. Knoxville.
- WIESTHALER, Franz (1870). *Stehendes Heer oder Volkswehr*. Marburg.
- ZARJEVSKI, Yefime (1989). *The People Have the Floor: A History of the Inter-Parliamentary Union*. Aldershot.

The Slovenians and the Peace Movements in the Second Half of the Nineteenth Century

In this paper the author reconstructed the ways how the Slovenians viewed the issues of war and peace between 1866 and the First World War, and how they viewed the pacifist movement and anti-militarism. The beginning of that period is marked by the Austrian defeat in the war with the Prussians (1866). This defeat paved the way for the new Austro-Hungarian military law (*Wehrgesetz*) in 1868, which introduced the general levy. This law initiated many debates on military issues, as well, that were ever more in the focus of public attention. All these debates were gradually halted after the beginning of the First World War, but soon after reappeared in full vigor.

Ključne riječi: Austro-Ugarska, Slovenija, druga polovica 19. stoljeća, pacifizam, mirovni pokret, antimilitarizam.

Key words: Austro-Hungarian Empire, Slovenia, the second half of the nineteenth century, pacifism, peace movement, anti-militarism.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 39

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2007.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 39

Izdavač

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača

Miljenko Jurković

Glavni urednik

Borislav Grgin

Uredništvo

Ivo Goldstein
Boris Olujić
Mario Strecha
Božena Vranješ-Šoljan

Tajnik uredništva

Hrvoje Gračanin

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Naslovna stranica

Iva Mandić

Računalni slog

Boris Bui

Lektura i korektura

Ivan Botica

Tisak

Tiskara Rotim i Market, Lukavec

Tiskanje dovršeno u listopadu 2007. godine

Naklada

400 primjeraka

